
Pauline Krätzig

Testvérpárok: Albert és Maja Einstein –
Az ész és a szív szövetsége

A fizika területén Einstein közismerten zseninek számított. Társas kapcsolataiban azonban elég suta volt, szöges ellentétben testvéréével. Maja gondoskodott arról, hogy egy életen át szoros szálak fűzzék egymáshoz a két testvért.

1908. február 27-e. Ezen a csütörtöki napon tartotta Albert Einstein első próbaelőadását a Berni Egyetemen. Buggyos nadrágban, zokni nélkül – ki nem állhatta a zoknikat –, borostásan adott elő. A zilált fekete hajú és vastag bajszú fiatal Einstein kissé előregörnyedt, miközben a klasszikus termodinamika alkalmazásának határaitól beszélt.

Első alkalommal öntötte szavakba gondolatait különleges relativitáselméletéről, amely hamarosan a világtérünkben lezajló legnagyobb forradalmat váltotta ki Kopernikusz óta. Azon a napon azonban még egy vita sem követte előadását. A padokban mindössze négyen ültek: Albert barátja és magántanítványa, Lucien Chavan; barátja és munkatársa, Michele Besso; az egyetemi titkár, Gruner professzor, aki a tanítási engedélyt adta ki Einsteinnek; valamint csinosan és takarosan, de éppolyan makacsul szétálló hajjal – Maja Einstein romanisztika szakos egyetemi hallgató.

Maja Einstein volt bátyja legnagyobb rajongója. Így volt ez már elejétől fogva. Támogatta őt kiskorától kezdve, buzgón olvasgatta Albert *Általános relativitás-elméletéről* szóló „gyerek-könyvét”, jöllehet szinte alig értett a fizikához. Nemcsak berni házmesterük volt meglepve, amikor Maja arról a szobáról kérdezte, ahol a bátyja tanult: „Mit beszélsz? Hogy az a rendetlen fiú a testvéred lenne? Hát ezt nem gondoltam volna!”

Napként ragyogni

Nem feltétlenül jelent műveltségbeli hiányosságot, hogy csak kevesen tudják, hogy Albert Einsteinnek egyáltalán volt egy lánytestvére. Még Thomas Mann híres Naplóinak kiadója is hibát vélt felfedezni az „Einstein vacsorára jön a hűgával” bejegyzésben, és Maját egyszerűen törölni akarta. Maja Einstein bátyja fiatal éveiről írott, kéziratban lévő életrajzát soha nem adták ki. Ő maga egyébként is alig szerepel a *Beitrag für sein Lebensbild* (Adalékok [Einstein] életéhez) című írásában.¹

Maja Einstein nem kereste a népszerűséget. Beérte azzal, hogy saját szűkebb világában „napként” ragyogjon, mint ahogyan időnként nevezték. Alapvetően Einstein sem lelkesedett azért, hogy állandóan autogramokért ostromolják. Még magának sem volt képes megmagyarázni, hogy elméleti tudósként egyszerűen ekkora népszerűsége tett szert a tudósvilágon túl is – meglehetősen kínos és kellemetlen volt neki.

A dolgok már csak így mentek – minden relatív, és alapjában véve jelentéktelennek tekinthető. Ezek után mindegy volt, hogy kik, hol és mikor voltak a testvérek – hogy ismert tudósról vagy Toscanában kirándulmányozó menyasszonyról van-e szó – soha nem hagytak fel a levelezéssel, soha nem vesztették egymást szem elől, mindig minden tőlük telhetőt megtettek a másikért – és az agy és a szív két ellentétes pólusként kiegészítette egymást.

A hűséges lelkű Maja volt Einstein legközelebbi és legfontosabb szövetségese. Senkiben nem bízott úgy, mint benne. Lehet, hogy Albert férfiként és emberként inkább megközelíthetetlennek számított, „hűgához azonban gondoskodó, megbízható testvérként viszonyult” – írja Franciska Rogger az *Einstein testvére* (*Einsteins Schwester*) című, egyetlen Maja Einstein-életrajzban.

¹ Winteler-Einstein, Maja: *Beitrag für sein Lebensbild*.

Einstein zsenije és gyakorlatias szemlélete biztosította Majának a kényelmes életet, az anyagi biztonságot és egyfajta szabadságot is, amellyel nőként kibontakozhatott az akkori férfijogú társadalomban. Az is állandó bensőséges viszonyról árulkodik, ha úgy fogadjuk el a másikat, amilyen; megbocsátunk egymásnak, és tudunk felejteni, és hogy a szeretet minden távolságot képes áthidalni. Amikor a testvérpár öregkorára ismét összekeverték, úgy tűnt, mintha útjaik soha sem váltak volna el egymástól. Megható volt, ahogy Albert ápolta hűgát annak haláláig.

Gyerekkorában Albert nemigen tudott mit kezdeni a hűgával. Mindazonáltal Maja születése volt az esemény, amelynek első szavai köszönhetőek – hároméves koráig ugyanis nem akart megszólalni: Hermann és Pauline, a szülők elmesélték a kis „Albertle”-nek, hogy egy játszótársat fog kapni. Játékszer, ez nagyszerűen hangzik – gondolta Albert. Amikor meglátta Mariát, akit mindenki Majának nevezett, családottság fogta el: „Jó, jó, de hát hol vannak a kis kerekai?”

Albert azonban jól megvolt játszótárs nélkül. Túláságosan a saját világában élt: míg a többi gyerekek kinn rohangászott, ő inkább otthon ült egyedül és elmélyülten alkotott – kirakókkal játszott és sokemeletes kártyavárakat épített. Gyermeki dühét hűgán töltötte ki. Ilyenkor „arca egészen elsárgult, az orra hegye hófehér lett, és többé nem volt ura önmagának” – emlékezett vissza Maja.

Hegedűtanárához egy széket vágott hozzá Albert; kishűga után egy kugligolyót hajított. Egy másik alkalommal „játék-kőműveskanállal akart lyukat vágni a hűga fejébe” – „Amiből az következik, hogy kemény koponyára van annak szüksége, aki egy gondolkodó hűgának születik”, jegyezte meg később Maja. Bátyjához hasonlóan jó humorérzéke volt.

Mielőtt Albert zsenialitását felfedezték volna, többnyire csak zavarta környezetét: 1879-es világra jövetelekor anyja elborzadva szemlélte fiát: azt gondolta, hogy egy torzszülöttet tart a karjában, mivel Albert-baba tarkója igen furcsán mutatott, rendellenesen nagy volt és szögletes. Azt is sokszor rosszra magyarázták tanárai, hogy nyolcéves koráig „minden egyes kimondott mondatot halkan, ajakmozgással még egyszer megismételt magának”, írja Maja.

Albert görög tanára Münchenben azt jósolta róla, hogy „soha semmi nem lesz belőle”. Sőt még Albert sem volt biztos magában: „A kérdés, ami néha elbizonytalanít: én vagyok őrült, vagy mindenki más?” („A question that drives me crazy: Am I or are the others crazy?”), és legalább a verseivel bebizonyította, hogy igencsak képes volt az ékesszólásra.

Gondolatok univerzuma

Csak Maja fogta fel bátyja zsenialitását már jóval annak előtte, hogy 1919-ben a relativitáselmélet igazolást nyert: Einstein különleges alapossággal gondolta végig. Valójában egyik leginkább figyelemre méltó képessége volt, hogy elképzelések hatalmas tömegét tudta fejben kidolgozni. „Az én gondolataim nem szavakba öntve keletkeznek” – jelentette ki egyszer.

Maja megfigyelte, hogy egy egyszerű iránytű is, amit Albert négy- vagy öt éves korában kapott ajándékba apjától, gondolatilag egy egész univerzumot tárt fel bátyjában: Miért rezeg az iránytű mutatója? Meg lehet előzni egy fénysugarat? Hogyan mérjük le a Föld súlyát? „Napokig ült félrevonulva, törte a megoldáson a fejét, és nem adta fel, amíg rá nem talált.”

Az Einstein-gyerekek egy felvilágosult zsidó családban nőttek fel Münchenben, és arra lettek nevelve, hogy önállóan gondolkodjanak és cselekedjenek. Ezt teljesen eltérő módon tették: a forrófejű, tekintélyt nem tűrő Albert kamaszkori dactól hajtván tizenhat éves fejjel abbahagyta a gimnáziumot, mivel „inkább bármilyen büntetést” elviselt, mintsem hogy „badarságokat tanuljon”.

A szorgalmas Maja megint csak nem sietett, hogy a korabeli nők esetében szokásos módon az iskolapadból rögtön a tűzhely mellé álljon; ezzel szemben merész elhatározással tudományos pályát választott, és ezzel együtt férfi évfolyamtársakat, akik jelenlétét az „asszonyszag van” kijelentéssel nyugtázták.

Maja és Albert mindig azzal foglalkoztak, amihez a legjobban értettek: Maja épp olyan szépen zongorázott, mint amilyen jól Albert hegedült. Míg Maját a történelem, a filozófia és az irodalom tartotta bűvöletében, Albert már

kisfiúként is népszerű tudományos könyveket olvasott, kutatások iránt érdeklődött. Míg Maja új neveket talált az emberek és állatok számára, tizenhárom éves bátyja Pitagorasz és Euklidesz tanainak szépségét tanulmányozta. S miközben Maja folyékonyan társalgott franciául és más nyelveken, Albert franciatudása nem mutatkozott elégségesnek a híres zürichi politechnikum (Züriche Polytechnikum, Zürichi Technikai Főiskola) felvételi vizsgáján.²

Albert teljesen tisztában volt azzal, hogy „Maja nem akarja, hogy a bátyja húgként tartásák számon”. Ez azonban egyáltalán nem volt könnyű: ugyanabban az életkorban – huszonhat évesen –, amelyben Maja 1909-ben magna cum laude fokozattal doktorált, bátyja három betű segítségével forradalmasította a fizikai világról alkotott elképzeléseinket: $E = m \cdot c^2$. Ugyanakkor a rokonok és ismerősök körében a melegszívű, szeretetteljes Maja tudott tündökölni. Örült a bátyja miatt, és biztosította Albertet, hogy öröme még túlradóbb lenne, „bárcsak felfoghatnám, miben rejlik gondolataid nagyszerűsége”. 1919-ben izgatottan írt Albertnek Luzernből, ahol 1910 óta lakott: „Itt most már szinte népszerűnek vagy mondható – egy luzerni lapban (!) megjelent Rólad egy cikk.”

Maja szeretettel viseltette Albert iránt függetlenül attól, hogy a világ éppen félreértette őt, egyáltalán nem értette, vagy ünnepelte. Ha március 14-ét írtak, Albert minden évben kapott egy „születésnap csókot Majától” – még 1922 áprilisában is, amikor egy bakteriális fertőzés miatt Majának két műtéten kellett átesnie, „az első, ami eszébe jutott, amikor magához tért az altatás után, a Te születésnapod volt”, mesélte Maja férje, Paul Winteler sógorának. Húsz év „Mutzili” oldalán leélt házasság és Alberthoz fűződő barátság után tudta Paul, hogy felesége mennyire „egy szív és egy lélek” bátyjával. Ez észrevehető Maja *Adalékok [Einstein] életéhez (Beitrag für sein Lebensbild)* című írásában is.

2 Az Eidgenössische Technische Hochschule, Zürich, (ETHZ, magyarul Szövetségi Műszaki Főiskola, Zürich) a svájci Zürichben található egyetem. Az ETH az egyik legrangosabb európai felsőoktatási intézmény a kémia, a fizika, a villamosmérnöki tudományok és a számítástechnika területén.

Így Maja csak jót tud mondani bátyjáról abból az időből is, amelyet bátyja berni otthonában töltött – elmeséli, hogy miként segített feleségének, Milevának a házimunkában, hogyan hordta a szemet a pincéből, és játszott vonatosat Hans Alberttel, a kisfiával. Egy szót sem ejtett azonban Albert himsoviniszta szokásairól, például, hogy rendszeresen megtiltotta Milevának, hogy beszéljen vagy megérintse, amikor ez őt zavarta. Azt sem ítélte el, hogy Albert feleségét és gyerekeit otthagya unokatestvéréért, Elsa Löwenthalért. Így írunk valakiről, akit szeretünk.

Szerelmi ügyek

A harmóniára törekvő Maja egyáltalán nem tudott megbékélni azzal a kiszámíthatatlan viselkedéssel, amelyet Albert a nőkkel szemben tanúsított. Újra és újra kellemetlen helyzetekbe és lelkiismereti konfliktusokba került bátyja faragatlansága miatt. Szerelmi ügyekben Albert nehezen tudott dűlőre jutni. Saját magát egyszer „javíthatatlan mocskos disznónak” nevezte. Testvérét, Maját azonban, aki Pauljával az igazi nagy szerelmet élte meg, „minden iránta érzett rokonszenvem mellett is” régimódinak tartotta. A legnagyobb veszekedés szerelmi ügyek miatt volt a testvérek között.

1895-ben Albert egy évig a Winteler családnál lakott, hogy az aarai kantoniskolában pótérettséget szerezzen. A szülők, Jost „Papa” és Pauline „Mamerl” irányában bensőséges érzelmeket táplált a tizenhat éves kamasz – tizennyolc éves Mariechen lányukba pedig beleszeretett. Mihelyt azonban második nekifutásra sikerült bekerülnie a zürichi politechnikumba, úgy elfeledkezett „Mariechenjéről”, mintha soha nem is lett volna, és az egyetem egyetlen fizika szakos hallgatónjét, Mileva Mariót nézte ki magának.

Kinek kellett a dolgokat elrendeznie, miután bátyja mindent otthagya távozott? Természetesen Majának. Amikor 1899-ben Aaruba érkezett, hogy ott a tanárképző intézetben tanuljon, Maria neki öntötte ki a lelkét. Tulajdon anyjával is „heves szóváltásba” keveredett Maja, mivel a nem zsidó szerb Mileva pártját fogta, akiről a szülők hallani sem akartak.

Maja ekkor legszívesebben megfojtotta volna Albertet. Ehelyett adott neki egy pofont. Soha előtte és ezután sem volt Maja ennyire mérges a testvére. „Egyetlen percet sem bírok ki veled – panaszkodott Pauline Wintelernek – és mivel mindig a rövidebbet húzom, mert a gúnyolódásban nem tudom felülmúlni, nem marad más hátra számomra, mint hogy kerüljem.”

Albert pedig Milevának panaszkodott: „Maja ... nagyon dühös rám”. Maja leginkább attól szenvedett, hogy bátyja miatt olyan rossz színben tűnt fel Wintelerék előtt. Ugyanis ő is egy Winteler-fübe szeretett bele.

Maja azonban nem tudott sokáig nehezíteni testvére. A végén pedig minden jól alakult: Albert 1903 januárjában elvette „Miezchenjét”, Maja 1910 márciusában feleségül ment „Kincsecskéjéhez”, Paulhoz. Ezenkívül hamarosan Albert is megmutathatta, milyen jó testvér. Húga ugyanis pénzügyekben mutatott hasonló ügyetlenséget, mint ő a szerelemben.

Maja doktorandusz kisasszony és Paul ügyvéd úr számára nagy bukás volt 1920-as önmegvalósítást célzó, nyárspolgárellenes utazásuk Olaszországban: bár Firenzéhez közeli birtokukon, Samoson boldogok voltak, azonban egymás és állatok iránti szeretetből nemigen lehet megélni. A Samoson megforduló vendégeik a sugárzó Maját „Napnak”, férjét „Holdnak” nevezték – elképzelésük kudarcba fulladt.

„Hogy könnyítsek anyagi helyzetünkön, az az hogy kikeverdjünk a kicsiny házunk miatti adósságból, már ezen a télen elkezdtem írni egy életrajzot gyermek- és ifjúkorodról” – árulta el Maja Albertnek 1923 áprilisában. Albert küldött Berlinből 6750 svájci frankot, és az önellátó utazásnak ezzel vége szakadt. Az addig kölcsönzött 1000 frankot Maja soha nem fizette vissza, „mivel arra gondoltunk, hogy most így a Nobel-díj után igazán nem szorulsz rá”.

Nem csoda, hogy Albert már jó ideje nem akarta feladni jól fizetett műszaki szakértői állását a Berni Szabadalmi Hivatalban. Bátyja tényleg egy kissé „sértetten” viselkedett a fejőstehén szerepében, mint jogosan aggódott emiatt Maja. De Albert sem tudott sokáig haragot érezni testvére iránt.

1932 decemberében Albert elmenekült a barnainges rohamosztagosok elől Berlinből, ahol 1914 óta élt; egyesült államokbeli utazásáról többé már nem tért vissza a Német Birodalomba, és Németországba sem. Ahogy Olaszországban dühöngött a fasiszta rémuralom, Maja és Paul is az ország elhagyására kényszerültek. Paul visszaköltözött Genfbe, Maja testvéréhez utazott Amerikába, akit már hat éve nem látott.

Mindössze csak néhány hónapra lett tervezve a princetoni tartózkodás a Mercer utcában, a háború kitörése azonban közbeszólt, így Maja a bátyjánál maradt. Paul nem tisztázott okokból túl beteg volt ahhoz, hogy elhagyja Európát. A háború végére Maja már súlyos érzelmeszedésben szenvedett, és Amerikában maradt. Soha többé nem látta viszont Pault.

Újra együtt

„Olyan elviselhetetlen módon hiányzol” – írta Maja férjének. A vágyakozás keserűségét azonban megédesítette az öröm, hogy ismét együtt lehet Alberttel. „Olyan sokat gondolok Rád, és úgy ragaszkodom Hozzád, és semmi sem jut nekem Belőled” – panaszkodott Maja még 1923-ban. Miután 1936-ban meghalt Einstein második felesége, és a tudós láthatóan nagyon magára maradt, Maja lett a legfontosabb személy az életében.

„Most megint olyan bensőséges viszony van köztünk, mint egész fiatalon” – írta Maja egy barátnőjének. A szalmaözvegy asszony és az özvegy ember sok időt töltöttek együtt, meglátogatták az 1939-es világkiállítást, végigvitortlázta a Keleti-parton, és Maja büszkén hallgatta Albert gondolatait – „már amennyit érttem belőlük” – és természetesen most sem értett többet, mint korábban.

Amikor pedig Maja már nem tudott többé zongorázni és Alberttel együtt zenélni, ahogy a lépcsőn sem tudott már felmenni, és minden kiesett a kezéből, ahogy gyengült látása, emlékezete és beszédképessége, és amikor 1946-ban egy szélütés után fekvőbeteg lett, Albert minden este ott ült az ágyánál, és felolvasott neki a Don Quijotéból vagy a kedvenc filozófusától, Bertrand Russelltől.

Albert még akkor sem hagyta abba a felolvasást, amikor Maja gondolatai messze jártak. „Albert volt az én napsugaram egész idő alatt. Jobban megérdemli ezt a ragyogó nevet, mint én” – mondta Maja a halála előtt, 1951. június 25-én 69 évesen hunyt el tüdőgyulladásban.

„Jobban hiányzik nekem, mint azt bárki el tudná képzelni” – írta Albert családjának és barátainak. Maja halála után egyre inkább visszavonult. Einstein szíve 1955. április 18-án éjszaka negyed egykor szűnt meg dobogni. Halálának oka aneurizma (verőértágulat) volt.

(*Neue Zürcher Zeitung*)

Lisa Appignanesi

Freud rejtett hibái

Frederick Crews: *Freud: illúziógyártás (The Making of an Illusion*, Metropolitan kiadó, New York, 2017, 746 oldal) című könyvének recenziója

Frederick Crewsnek olyan mértékben vált rögeszméjévé egy gondolat, hogy ez irodalomtudósok esetében ritkán mondható el. Sigmund Freud elleni ostroma már az 1970-es évek közepén megkezdődött, amikor nyilvánosan elfordult az általa akkor gyakorolt freud-i irodalomkritikától. Azóta támadásai során sokat merített a különböző revizionista Freud-szakértők kutakodásaiból és tudósok munkáiból. A Freud-szapulók közül kiemelkedik a fáradhatatlan Peter Swales – a Rolling Stones egykori titkára és a görög-örmény misztikus-filozófus, G. I. Gurdijeff követője –, aki kokainfogyasztóként kezdett el érdeklődni Freud iránt, és sikerült mindenfélét kikutatnia pácienseiről és sógornőjével folytatott állítólagos viszonyáról. A tudósok közt több olyan gondolkodó van, akinek a végkövetkeztetései nem mindig esnek egybe Crews-éval, bármilyen érveket sorakoztassanak is fel Freud praxisával vagy írásaival kapcsolatban. Karl Popperhez és Adolf Grünbaumhoz

hasonlóan esetleg ők is megkérdőjelezik Freud tudós mivoltát – hogy egyáltalán lehetett-e annak nevezni, illetve, hogy kellőképpen alátámasztja-e állításait a tapasztalat.

Crew 746 oldalas életrajza hol becsmértel, hol csodálattal telt hangon szól a fiatal Freudról, és csak az 543. oldal táján jut el az Álomfejtésig, rövid bepillantást engedve életének második részébe. Ez jelzi a csúcspontját annak a Crew-féle keresztes hadjáratnak, amelyet azért vezetett, hogy „véget vessen a pszichoanalízist és létrehozóját körülvevő mítoszoknak”; mindezt úgy éri el, hogy megfosztja Freudot mindattól az ajánlólevéltől, amelyet tapasztalati úton szerzett tudása jelentett, mind a „töretlenül kitartó, zseniális következtetésekre jutó, tragikusan lélekre látó, gyógyító erővel bíró magányos felfedező” imázsától – ezeknek a tulajdonságoknak a sorát Crew Freud önmagáról írott jellemzésében és Ernest Jones, brit neurológus és pszichoanalitikus korszakalkotó életrajzában is felfedezi (1953–1957).

A Freudról mint emberről alkotott elfogult kép – melyről Crew erőnek-erejével igyekszik bebizonyítani, hogy tévedésen alapul – nemigen kerül előtérbe. A legtöbb tudósnak, szövegmagyarázónak és -elemzőnek nincs is erre szüksége ahhoz, hogy felhasználja Freud éleslátását az emberi elme átláthatatlanságát és kiszámíthatatlanságát vagy a szerelem és gyűlölet egyidejű létezésének módjait illetően; vagy olyan jelenségekkel kapcsolatban, hogy miként tükröződik rajtunk keresztül gyermekkorunk, melytől néha nehéz szabadulni; valamint hogy az életünk korai szakaszának szereplőivel való azonosulás miként alakítja összetett emberi lényünket. Vagy talán ami a legfontosabb: mennyi közös vonásunk van azokkal, akiket hanyag kézlegységgel skatulyázunk be a *Mentális rendellenességek körmeghatározó és statisztikai kézikönyvének* sokfajta diagnózisa alapján.³

3 A *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (DSM)* magyarul kb. *Mentális rendellenességek körmeghatározó és statisztikai kézikönyve*. Az American Psychiatric Association, magyarul Amerikai Pszichiátriai Egyesület szerkeszti.

Mire megírta Freud-életrajzát, Jones elméleti síkon már át is pártolt Melanie Klein magyar származású analitikushoz, aki olyan nagy hatással volt a Brit Pszichoanalitikai Egyesületre (British Psychoanalytic Society). Valóban ez a Freud-kép csak az Egyesült Államokban volt népszerű az 1950-es évektől körülbelül 1968-ig. Akkoriban először – a Herbert Marcusehoz⁴ hasonló – liberális, majd öt követően a radikális értelmiségiek tüzték a zászlajukra Freud nevét; a freudi terápia pedig – amerikai viszonyok közé átültetve – része lett a pszichiátriai képzésnek. Az 1939-ben elhunyt Freud a tömegkultúra egy gyakran mulatságos, mindentudó alakjává vált. A sors iróniája, hogy e „hírnév” ellenére 1956-ban, születésének századik évfordulóján, hivatalosan mindössze 942 jegyzett pszichoanalitikus volt az országban.

Legfőképpen a Freudot körbevevő figyelem bosszantja a szerzőt. Könyvét egy elharmarkodott kijelentéssel kezdi: „A történelem nagy alakjainak rangsorában Sigmund Freud Shakespeare és Jézus mellett foglal helyet azt az óriási figyelmet tekintve, amelyet a tudósok és szövegmagyarázók szenteltek neki.” Biztonsággal állítható, hogy ez nem így van. Ahogy nincs ez így még Amerikában sem, ahol Jézus – az egyház és a papok révén, akik között sok tudós és szövegmagyarázó van, nem beszélve a számtalan egyéb egyházzól, követőről, weboldalról – még mindig több figyelmet kap, mint az Álomfejtés és a *Rossz közérzet a kultúrában*. Crews azonban az ellen az ember ellen indít háborút, aki vélhetőleg arra vágyott, hogy „lerombolja Pál apostol törvényeinek templomát”. Ez talán nem tűnt fel XII. Pius pápának, amikor 1953-ban hivatalosan is jóváhagyta „a pszichoanalízisnek mint gyógyító eszköznek a használatát”: „tudományosan igazolható, hogy újabb megfigyelések az emberi lelkvilág rejtett rétegeit tárták fel”⁵ – jelentette ki. Ferenc pápa maga is bevallotta

nemrégiben, hogy 42 éves korában pszichoanalízisen esett át. Analitikusát bátor nőnek nevezte.

Crews alcíme Freud *Egy illúzió jövője* (1927) című művére utal, amelyben Freud azt állítja, hogy vallási hiedelmeink „az emberiség legrégebbi, legerősebb és legnyugtalanítóbb vágyainak a beteljesülései”. Crew nem vizsgálja – ahogy Ernest Gellner tette ezt a *Pszichoanalitikus mozgalom* (*The Psychoanalytic Movement*, 1985) című könyvében –, hogy a pszichoanalízis fejlődése miként rokonítható egy vallási mozgalom kialakulásával, illetve hogy a tudományosság látszatát keltő állításai valójában hogyan képviselnek egy jól álcázott hiedelemrendszert. Támadásai mindvégig a személyt állítják a középpontba. Crews meg van győződve arról, hogy ha Freudot úgy mutatja be, mint orvosi eseteit meghamisító gazembert, akit jobban érdekel a pénz, mint a betegek, akkor minden, amit az elnyomott emlékekről, a szexualitásról és a vágyról, a képzeletről és az Ödipusz-komplexusos „családi románcról”, az álmokról, az elszólásokról és az emberi elme napi működéséről írt, pusztán csak egy háborodott, hipnotizáló Caligari beteges agyszüleményeinek tekinthető majd – akinek szekrényéről találóan kapta címét Crews könyvének egyik fejezete.

Crew szemében Freud olyan ember, akinek eltökélt szándéka, hogy „mindenáron hírnevet szerezzen”, és aki ezért feláldozta „mind tudósi, mind orvosi tisztességét. Mivel képtelen volt „a kalmárszellemtől” megszabadulva „lemondani a jó módra” és arról a céljáról, hogy „saját portékáját védje és dicsérje”, Freudnak egy tapasztalati alapokat nélkülöző, koholmányra épülő tudomány feltalálásával hihetetlen méretekben sikerült átvernie a huszadik századot.

Az itt bevetett retorika mintha egy tehetős ügyvéd szájából hangoznék el. Az olvasó csapdába kerül. Vagy hiszünk a Crews által felsorakoztatott tényeknek és osztozunk támadásának harsány örömeiben, vagy arra érzünk ösztönzést, hogy azonosuljunk a kipelengérezett Freuddal, és levegőért kapkodva azt kívánjuk, hogy bárcsak jönne valaki, aki a védelmébe veszi.

4 A frankfurti iskola egyik képviselője; élesen bírálta a monopolkapitalizmust és a konzumkultúrát.

5 Dagmar Herzog: *A hidegháború Freudja* (*Cold War Freud*), (Cambridge University Press, 2017), 52. o. [Lisa Appignanesi hivatkozása.]

Azon is joggal csodálkozunk el, hogy 1938. június 23-án, alig két héttel azután, hogy Freud a náci üldözés elől szűkebb családjával Angliába érkezett, mivel érdemelte ki a Királyi Természettudományos Társaság (Royal Society) képviselőinek látogatását. A világ legrégebb tudományos intézménye, amelyet Francis Bacon javaslatára 1660-ban alapítottak, valamint Isaac Newtont és Charles Darwint tudhatta kiválóságai közt, Freudot is soraiba emelte.

Miért döntött úgy ez az előkelő tudományos testület, hogy Freudot is méltónak találja? Az ezt tanúsító okirat szerint „a pszichoanalízis területén végzett úttörő tevékenységéért”. A vitakészségükről híres tagok, akik nagy történelmi múltra tekinthettek vissza, tudták, hogy a tudomány nem egy szűk tartomány, amelynek lakosai egy szigorú vallás követőiként örök szabályok merev rendszerét tartják szem előtt, hanem egy tágas ház, ahol mindenki számára van hely, ahol nemcsak az állatok, hanem az emberi világ megfigyelése is tudománynak számít, és ahol a kételkedők megférnek egymás mellett és parázs vitákat folytathatnak egymással.

Bölcsességüknek köszönhetően azt is felismerték, hogy a tudósok nem egyformán következtetéseket elgondolásaikban és életükben. Az sem mindig egyértelmű, hogy e két utóbbi hogyan formálja egymást. Newton, a mozgás és az általános tömegvonzás törvényeinek megalkotója, saját korában is különösnek számító hiedelmeket valló misztikus volt, és etikátlanul viselkedett egy Leibnizzel folytatott vitája során. Crews ezzel szemben túl előnyös színben tünteti fel a tudományt, sőt egyenesen kiemeli történelmi közegéből, elfelejtve, hogy amikor Freud megkezdte munkáját, Amerikában sok orvos veszélyes csodaszerekkel kísérletezett; a gyógyszerek klinikai vizsgálata csak 1947-től lett kötelező.

Crewsban csak akkor ébred fel az érdeklődés Freud feltevései és megfigyelései iránt, amikor azok a hízástudomány és legkorábbi betegeire vagy pedig vetélytársaira vonatkoznak, vagy ha az saját elsőbbségéről és a „megfelelő bizonyítékok gyűjtésével kapcsolatos vonakodásáról” szólnak. Úgy mutatja be Freudot, mint akiben

„irigységet ébreszt” a befolyásos fiatal francia pszichológus, Pierre Janet, továbbá azt állítja, hogy Freud egyszerűen tőle vette át a tudattalannak és a tünetek kialakulásának az elméletét. Freud írásainak kritikai kiadásában azonban hatvan utalás szerepel Janet-re és elméletére, amelyek arról tanúskodnak, hogy 1888 és 1925 között szüntelen vitában állt vele. Lehet, hogy Freud győztesen akart kikerülni a vitából, de semmilyen jel nem utal arra, hogy saját gondolatainak ne tulajdonított volna előzményeket – ahogy ezt sejtetik jegyzetei, illetve az ókori és modern kori szakirodalomra való számtalan utalása is.

Crews jelentős mennyiségű, bár erősen megválogatott ténnyel támasztja alá állításait. Az általa bemutatott Freud korai korszakában nemcsak hogy egy felületes ideggyógyász, hanem rászedett kokainfüggő, barátainak elárulója, aki homoszexuális vágyak rabja (noha valószínűleg házasságtörést követett el sógor-nőjével), továbbá olyan orvos, akinek nagyon kevés betege volt, akikre állandóan változó elméleteit alapozhatta. Ezeket a betegeket pedig cserben hagyta, ártalmukra volt, vagy téves gyógymódokat javasolt nekik. Önmaga számított egyetlen páciensének. Elméleteit – amelyek gyakran másoktól lopott ötleteken alapultak – nem támasztotta alá megfelelően. Ezen felül idegbeteg volt, depressziós és állandóan a szex foglalkoztatta. A többi már csak egy óriási átverés. A pszichoanalízis egész fogalomrendszere, Freud felismerései számtalan írásában mind-mind sarlatánság – ahogy ebből következően a pszichoanalízis világszerte elterjedt intézménye is az, valamennyi belőle sarjadt terápiával együtt Kínától Brazíliáig.

Mint Crews maga is bevallja, beszámoló-jából sok alapvető tény már megjelent Ernest Jones könnyedebb stílusú, de sokkal teljesebb Freud-életrajzában. Jones – a mítosz ellenére, amelyet megteremtteni szándékozott – nem egy szentéletű emberről írt. Megtudhatjuk tőle, hogy Freud az akkoriban új szernek számító kokain használója volt; hogy viktoriánus nézeteket vallott a nőket és azok gyermekszülésből eredő lelki kielégülését illetően (még ha Freud üdvözölte is a nőket a pszichológusok

körében); olvashatunk arról, hogyan változott szemlélete orvosi praxisa előrehaladtával; hogy milyen önéletrajzi elemeket tartalmaz az Álomfejtés, és még sok minden másról.

Mindez az 1950-es években történt, amikor a közéleti szereplők életrajzaiban ritkán lehetett magánéletükről olvasni. Amikor Jones könyve 1956-ban napvilágot látott Amerikában, a *Time* magazin kijelentette, hogy ez a „kendőzetlen ábrázolás” iskoláját képviseli. Crews elfeledkezik „az egész” bemutatásáról, és feltehető szándéka, hogy kizárólag Freud hibáit ostorozza, eltúlozza jelentőségüket, és hogy újakat találjon. Törekvésének eredményeként egy szörnyszülött Freud áll előttünk, aki egy szinte démonian gonosz rajzfilmfigurát idéz. „1895-re” – írja Crews – *Freud már feljogosítva érezte magát arra, hogy egy gazdagabb önarckép és elméleti igazolás érdekében tényeket hamisítson, hallgasson el, változtasson meg vagy rendezzen újra... A Katharina-fejezet [a Tanulmányok a hisztériáról című művében] figyelmeztet minket, hogy szerzője... semmitől sem riad vissza, hogy merész elképzeléseihez „bizonyítékokat” gyártson.*

Bár Crews sokat ír az emlékezet kiszámíthatatlanságáról, az jelenlegi céljai szerint csak akkor megbízható, amennyiben rossz emlékeket idéz fel Freudról. A szerző szerint Freud saját emlékei elkerülhetetlenül hazugságokról szólnak. Egy fejezet zárásaképpen – mely Freud első, hisztériában szenvedő pácienseivel kapcsolatos sikertelenségét, megbízhatatlan és ellenszenves természetét, továbbá a bécsi zsidó elit Freud iránti „széles körű gyanakvását” volt hivatott kiemelni – Crews idézi Arthur Koestler anyját, aki 1953-ban beszélt egy hatvanhárom évvel korábban átélt Freud-élményéről. Miután 1890-ben tizenkilenc éves korában elküldték a fiatal neurológushoz, akihez csak vonakodva ment el, visszaemlékszik, hogy „milyen undorító alak volt”, „botrányos és szokatlan” volt a szex iránti érdeklődése, és hogy társadalmi köreiben senki nem vette őt komolyan. Számomra úgy hangzik, mintha egy tizenéves szájából hangzana el; bár kissé furcsa – ha hitelt adhatunk annak, amit a Freudról uralkodó nézetekről állít –, hogy egyáltalán elküldték hozzá.

Az effajta bizonyítékok természetesen annak bemutatására is felhasználhatóak lennének, hogy Freud magányos kívülállóként érezte magát – de Crews ezt sem akarja. A szerző Freud saját hetvenoldalas Önéletrajzát (1925) használja fel szavainak kétségbe vonására azzal a csalódottsággal kapcsolatban, amit akkor élt át, amikor 1873-ban, tizenhét évesen először lépte át a Bécsi Egyetem küszöbét. „Mindenek felett – írta a hatvannyolc éves Freud – úgy éreztem, hogy szinte elvárták, hogy alsóbbrendűnek és idegennek éreztem magam, mert zsidó vagyok.” Crews mindezt kételkedve fogadja: *Ha Freud idegengyűlölettel találta volna szembe magát az egyetlen, bizonyosan a lehető leghamarabb véget akart volna vetni ennek a megpróbáltatásnak; ezzel szemben a legkülönbözőbb kurzusokon mülatta az idejét. Továbbá, nem tűnik úgy, hogy nélkülöznie volna a mozgalmas társasági életet.*

Mivel a diáktársadalom 21 százaléka „már” zsidókból állott, bár ez utóbbiak a bécsi lakosságnak 10,1 százalékát tették ki, Crews gyanakvással szemléli Freud emlékezését: szerinte ezzel csak a „sorsát nemesen vállaló kitalált” mítoszt táplálta.

Természetesen van valami Freud Önéletrajzában a nemes és magányos úttörőből is. Egy lipcsei kiadó megbízásából készült sorozat része volt, amely kiváló orvosok rövid életrajzát tartalmazta: sokan közülük ugyanebben a szellemben írtak. A hivatásból erednek a szóképek. Az orvostudomány hőskorszakát idézik fel: az orvosok az emberek sötét ibseni drámákba illő ellenségei, hatalmas akadályokon kellett keresztüljutniuk, és sok küzdelmükbe került az olyan új területek megteremtése, mint a járványtan, a közegészségügy, a diftéria új antitoxinjai és – igen – a pszichoanalízis. A Crews által megtámadott romantikus legenda – és ez talán nem romantikusabb, mint az évek alatt felhalmozódott adatok gondos, kitartó megrostálását jelentő tudományos kaland – nem kifejezetten Freud sajátossága, még akkor se, ha az ő legendáját ismerjük a legjobban.

Ami igazán megkérdőjelezhető itt, az Crews kételkedése Freud antiszemitizmussal kapcsolatos érzéseivel szemben. Állításaival

ellentétben a zsidóellenesség tényleg benne volt a levegőben akkortájt, amikor Freud az egyetemre járt. Egy olyan tudásra éhes, vékony pénztárcájú fiataalt, mint amilyen Freud volt, azonban nem tántoríthatnak el egykönnyen az előítéletek, hogy aztán otthagyják tanulmányaikat. Sajnálatos módon Crewsnek nem volt füle arra, hogy kihallja ezt az el-lentmondást – az odatartozás megélését és a kívülálló felsőbbrendűségi érzését, különösen Freud esetében.

A Freud és menyasszonya, Martha Bernays közti terjedelmes levelezés – amely a *Die Brautbriefe* (*Menyasszonyi levelek*) néven ismert, mivel eljegyzésük korszakát öleli fel – nemrégiben vált elérhetővé a washingtoni Kongresszusi Könyvtár (Library of Congress) weboldalán, továbbá aprólékos gonddal szerkesztett német kiadásban is megjelent. Az öt tervezett kötetből eddig három látott napvilágot németül⁶, és egy angolul. Bár korábban megjelent egy válogatás a levelekből, és Jonesnak valamennyihez hozzáférése volt, a *Brautbriefe* egyike azoknak az új forrásoknak, amelyeket Crews beemel a bibliográfiájába.

Az első levelek 1882 júniusából származnak, amikor Freud még nehéz körülmények közt élő fiatal kutató, az utolsók pedig 1886 szeptemberéből, nem sokkal azután, hogy hazatért négyhónapos párizsi kutatóútjától, ahol a Salpêtrière kórházban Jean-Martin Charcot-val, a „neurózisok Napóleonjával” dolgozott együtt. Lefedik azt a korszakot, amikor Freud kórházi munkája mellett belefogott magánpraxisába, hogy eleget kereshessen felesége, gyermekei és számos, rá támaszkodó családtagja eltartásához. A mindkét fél részéről igényesen megfogalmazott *Brautbriefe* csak alkalmat ad Crews számára, hogy kíméletlenül támadja Freudot. Freud állandó utalásai a pénzre és az égető pénzhányra – akár jövőbeli állásokat biztosító új felfedezésekből, akár friss, fizetős páciensekből

származott a korszak végén, amikor is elhatározta, hogy felhagy a kutatással – sosem úgy vannak beállítva, mint amit Martha gondolhatott egy vőlegényről, aki kénytelen házasságukat halogatni. Crews nézetei szerint ezek azt jelzik, hogy Freud az anyagi jólétet többre értékeli a tudományos tisztességnél és a betegeinél.

Crews visszahőköl a Freud-levelekben napi szinten jelentkező rengeteg részlettől, amelyek „migrénes fejfájásról, bénító depresszióról, és izzó dühkitörésekről szóltak”, [az utóbbiak] alkalmanként Martha, többnyire azonban olyan emberek ellen, akik méltatlanul bántak vele. Martha kapja továbbá a legtöbbet azokból a viszontagságokból, amelyek ez idő alatt Freud kokain-szedését, kéjszóvár képzelgéseit, és ami ennél is szomorúbb, azt az önmaga előtt is bevallott kudarcát kísérték, hogy barátját, Ernst Fleischl von Marxowot kigyógyítsa morfiumfüggőségéből. Crews számára nehéz elképzelni, hogy – az intelligens, olvasott, jobb körökből származó – Martha Bernays miért várt és döntött úgy, hogy feleségül megy – a Crew által szemünk elé állított – becstelen és kontár zsarnokhoz, és hogy hat gyermeket szülve neki ötven éven keresztül kitart mellette.

Ez az elhatározása még inkább megdöbbenítő, ha tekintetbe vesszük Crews meggyőződését a közvetett bizonyítékot illetően, mely Martha hűgát, Minnát – aki nem sokkal hatodik gyermekük érkezése után költözött Freudékhoz – állítólag egyenesen Freud ágyába fekteti; nemcsak utazásaik alkalmával, amelyek egyike talán egy abortusszal is végződött, de otthonukban is, ahol hat, mit sem sejtő gyerek élte világát. Soha senki nem látta a saját szemével kettejüket az ágyban, és abortuszról szóló feljegyzést sem találtak a Freud életében kitaratóan kutakodók. A viszonyról szóló pletykát – a szintén megrögzött házasságtörő – Carl Jung egy óvatlan megjegyzése indította el, amelyet 1957-ben tett. Eszerint 1907-ben, amikor egyszer Jung készült elmenni Freudék lakásából, Minna bevallotta neki, hogy viszonya van Freuddal.

Crews negédes és részletekbe menő leírása az általa meggondolatlanul „Sigmund és Minna Garda-tó parti kéjelgésének” nevezett

6 Sigmund Freud és Martha Bernays levelezése (*Die Brautbriefe*), szerkesztette: Gerhard Fichtner, Ilse Grubrich-Simitis, és Albrecht Hirschmüller, Wolfgang Kloft közreműködésével (Frankfurt am Main: Fischer, 2011–2015). [Lisa Appignanesi hivatkozása.]

eseménynek és a feltételezhetően ezt követő abortusznak azt a célt szolgálja, hogy aláássa azt az erkölcsi tekintélyt, amelyet életrajzírói, Ernest Jones és Peter Gay tulajdonítottak a „legendás” Freudnak. Épp olyan fontos azonban Crews számára az eset kínálta lehetőség, hogy némi szövegelemzést végezzen – „elrettentő példát” akar adni olvasói számára, hogy „miként értelmezzük Freud írásait megfelelően felvértezve magunkat alattomoságuk ellen”.

Crews jól látja azt az általános képet, amelyet az ideggyógyászat és pszichiátria gyógyszerelési kultúrája mutatott a múlt század fordulóján, de abbéli buzgalomban, hogy Freudot befeketítse, nem sikerül mindennek kellő történelmi súlyt adnia. A pszichiátriai betegségek nem voltak gyógyíthatók, beleértve a gyakran súlyos tünetek széles körével járó hisztériát is. A kezelések kíméletlenek és büntető jellegűek voltak, néha pedig halállal végződtek.

Mivel Freud Charcot-nál tanult, Crews lelkisínylően ír róla. Charcot valóban szinpadias volt nyilvános előadásain, és a hipnózis módszerére támaszkodott. Ez utóbbi azonban egyike volt az akkori idők tudományos kísérleti módszereinek – Charcot esetében pedig eszköz a diagnózisra. Crews inkább nem tesz említést arról, hogy amit Freud tőle tanult, az a „la chose genitale” volt – vagyis a szexualitás: e körül forgott minden a kórházban, és a hisztériások magukról elmesélt történeteiben, és amelyekre Freud – Charcot-val ellentétben – odafigyelt.

Ezzel szemben Crews csodálattal adózik Freud kortársának, Emil Kraepelin német pszichiáternek betegségek precíz osztályozásáért és leírásáért – ez az alapja a *Mentális rendellenességek körmeghatározó és statisztikai kézikönyvének*. Lehet, hogy Kraepelin Crewsnak tetsző táblázatokat állított össze, viszont hitt az egyén veleszületett bűnözési hajlamában és megrögzött fajnemesítő volt, mely tényeket Crews elhanyagolni látszik. Mind Kraepelin, mind Charcot elmeegyházintézetek lakóinak nagy tömegére alapozta részletes klinikai leírásait. Egyikőjüknek sem volt azonban elsődleges célja az elmebetegek meggyógyítása.

Freud legalább kísérletet tett rá. Akkoriban az elmeegyházintézetek és a magánklinikák minden elképzelhető gyógyszert felhasználtak a kloráldihidráttól a kálium-bromidig pácienseik megnyugtatóására. Jól ismert jelenség a – gyakran verbálisan, szexuálisan vagy testileg zaklatott – betegek szorongó viselkedése. Aligha meglepő, hogy Freud barátja, Josef Breuer nyugtatókat adott az Anna O. néven ismert Bertha Pappenheimnek, a *Tanulmányok a hisztériáról* első páciensének, vagy hogy Freud kezdetben ezzel próbálkozott, meg mindenféle egyéb rendelkezésére álló gyógymóddal. Az ilyen betegek esetében a kezelés volt a leginkább járható út. Természetesnek számított a kudarc.

Freud a gyógyszereket és a hipnotizálást azonban saját messze gyengédebb, beszélgetésre és meghallgatásra épülő gyógymódjára cserélte le. A legtöbb kórház és elmeegyházintézet nem követte példáját. A „tudományosabb megközelítésű” huszadik század folyamán jöttek a csodagyógymódok, melyekbe gyakran bele lehetett halni, mint például az inzulin adásába, a homloklebény-műtétbe, a foghúzásba és az elektrosokk-terápiába. Az utóbbi modern változata az elektromosság erőteljesebb alkalmazásával jár együtt, mint amit a fiatal Freud a tizenkilencedik században használt, és amiért Crews kipellengérez.

Elég ízetlen olvasmánnyá teszi a művet Crews abbéli elhatározása, hogy Freud zöldfülűségét és hozzá nem értését bizonygassa első hisztériás betegeivel végzett munkája kapcsán. Sok elmebaj és lelki természetű betegség macacsul viselkedik, vagy többször visszatér. Ha Freud kezdetben szexuális, ezt követően pedig családi okokra vezette vissza a szerinte betegséget okozó belső konfliktusokat, elég gyakran – ahogy ez Dora esetében is történt – felhívta figyelmünket a kezelés során általa ejtett hibákra. Bármennyire is félreértelmezte Freud a zavart kamaszlányt fölényes és atyáskodó hangú elemzésében, Dora nem követett el öngyilkosságot, mint aminek lehetőségétől aggódó szülei félték; sem pedig Freud többi betege. Ez talán nem túl csodálatos eredmény, de teljes kudarcnak sem nevezhető, ahogy biztosan bárki egyetértene ezzel a megállapítással, aki mentális

egészségünket próbára tevő mai világunkban végzi dolgát. Freud, sok kortársával ellentétben, legalább elismerte, hogy érdemes odafigyelni a nőkre – akik szintén vágyakkal teli szexuális lények. Crews törekszik arra, hogy egyetlen pozitív hangvételű beszámoló se szerepeljen Freud analíziséről; ezzel szemben akad belőlük néhány említésre méltó, nem utolsósorban az amerikai költőnőtől, H. D.-től (Hilda Doolittle) és az orosz származású írónőtől és pszichoanalitikustól, Lou Andreas-Salométól.

Crews azon állítása sem helyénvaló, hogy Freudnak korai éveiben alig voltak páciensei, akikre meglátásait alapozhatta, vagy hogy rendszeresen téves diagnózisokat állított fel. A Kongresszusi Könyvtár őrzi betegeiről készült 1896 és 1899 közti feljegyzéseit. Freud körülbelül hatvan beteget kezelt évente, akik több mint ötszáz alkalommal keresték fel. E kezelések során és saját önelemzésén keresztül jutott el a hipnózis rövid ideig tartó használatától a szabad asszociációkon, álmokon és átviteleken alapuló elemzésig. 1900 után, a háborús éveket leszámítva, akár napi tizenegy órát is betegeivel töltött.

Úgy tűnik, hogy a lelki konfliktusok szavakba öntése segít terápiás környezetben. Annak kitudódása, hogy milyen mértékben lettek eltusolva a sokat reklámozott pszichoaktív gyógyszerek klinikai kísérleteinek árnyoldalai gyógyszeripari cégek által lefizetett orvosok közreműködésével; továbbá annak módja, ahogy a klinikai eredmények csak azt emelték ki, ami nyereséggel kecsegtetett; és ahogy eltitkolták a mellékhatásokat, köztük az öngyilkosságot

– mindezek szinte ártalmatlannak tüntetik fel a pszichoanalitikusok állítólagos gaztetteit. A beszélgetés talán nem eredményez rögtön csodákat; de hasonló kártékony hatása sincsen. A biztosítóknak érdemes lenne újra elgondolkodniuk arról, hogy mennyibe kerül egy beteg egy életen át tartó kezelése. Ugyanakkor ezeknek az új, sokat emlegetett „tudományos” pszichoaktív szerekeknek a kifejlesztésével párhuzamosan rendkívüli mértékben megnőtt a mentális betegségekben szenvedők száma.

Ellentétben Adam Phillips kiváló *Freuddá válni* (*Becoming Freud*, 2014) című könyvével vagy Joel Whitebook nemrégiben napvilágot látott intellektuális életrajzával (2017) Crews soha nem mutat az iránt érdeklődést – még csak rövid kitérő erejéig sem –, hogy Freud írásai mit üzenhetnek még mindennapi életünk rejtélyeiről. Úgy gondolom, hogy amikor Freudról és a pszichoanalízisről van szó, méltó befejezést jelentenek Stanley Cavell szavai: *Azt hiszem, a legtöbb filozófus, gyanakodva szemléli a pszichoanalízist, ha egyáltalán viszonylik hozzá valahogy, és általában azt kérdezi, hogy a pszichoanalízis megérdemli-e a tudomány nevet... Én részemről meg vagyok győződve, hogy Freud írásainak gyűjteménye és a rajta alapuló művek jelentős része az emberi elméről szóló tudás felülmúlhatatlan horizontját nyitják meg előttünk. Következésképpen nem lennének megelégedve egy olyan válasszal, amely a pszichoanalízist tudománytalannak nyilvánítja, ha ez a válasz tagadja ennek a tudásnak a látóhatárait.* (New York Book Review)

E SZÁMUNK SZERZŐI:

Andó István nyugdíjas gyártástechnológus, közíró, Békéscsaba
Bartók László közgazdász, politológus, Párizs
Kapronczay Károly történész, egyetemi tanár, Budapest
Koudela Pál szociológus, Harsányi János Tudásközpont, Budapest
Kranzieritz Károly hadtörténész, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum (Budapest)
Kun Tibor független kutató, Pécs

Dr. Ménes András MBA; PhD, Budapest
Mihály Barbara egyetemi hallgató, Budapest
Mihályi Dorottya egyetemi hallgató (Szegedi Tudományegyetem, francia-történelem tanári MA), Szeged
Tamáská Máté PhD építészsociológus, a Magyar Nemzeti Levéltár kutatója, Budapest
Dr. Udvarvölgyi Zsolt történész, szociológus, főiskolai docens, Apor Vilmos Katolikus Főiskola, Vác

TARTALOMJEGYZÉK

<i>Mihály Barbara</i> : A modern telekommunikációs eszközök viselkedésünkre vetített hatása	1
---	---

SZÁZADOK

<i>Kapronczay Károly</i> : A trianoni békeszerződés egyik aláírója: Benárd Ágoston	18
<i>Mihályi Dorottya</i> : Utazás vagy utaztatás? Francia utazók a Szovjetunióban és a Kínai Népköztársaságban	24
<i>Tamáská Máté</i> : A magyar reformáció településképi öröksége	32
<i>Udvarvölgyi Zsolt</i> : Dálnoki Veress Lajos vezérezredes 1947. évi letartóztatásának körülményeiről	55
<i>Ménes András</i> : Száz éve született Veres Pál	63

MŰHELY

<i>Andó István</i> : Kvantumfizika és önazonosság-tudat.	71
<i>Bartók László</i> : A konzervatív szocio-gaullista közgazdasági irányzat nyomában	82
<i>Koudela Pál</i> : Délkelet-Ázsia két legnagyobb elvándorlóországa: a Fülöp-szigetek és Indonézia.	92

NAPLÓ

<i>Kun Tibor</i> : Terrorizmusról, terroristákról	109
<i>Kranzieritz Károly</i> : Huszár őbesterek, viceőbesterek és főstrázsamesterek nyomában	115

KÜLFÖLDI FOLYÓIRATOKBÓL

<i>Pauline Krätzig</i> : Testvérpárok: Albert és Maja Einstein – Az ész és a szív szövetsége (118) <i>Lisa Appignanesi</i> : Freud rejtett hibái (122)	
--	--

KÉPEK

F. Farkas Tamás grafikái	
--------------------------	--

Tisztelt Előfizetőink!

A Tudományos Ismeretterjesztő Társulat 1841-ben jött létre a tudományos ismeretek népszerűsítésére, a magyar társadalom tudásszintjének emelésére. Ennek szolgálatában indította el a Társulat sok évtizede ismeretterjesztő folyóiratait, melyek nélkülözhetetlenné váltak az utóbbi fél évszázad iskolai oktatásában, a tudományos igényű, korszerű ismeretközlésben. A természettudományi és társadalomtudományi tudás terjesztése céljából, mindent megteszünk annak érdekében, hogy lapjaink minél szélesebb közönséghez és minél kedvezőbb áron jussanak el. Ezt szolgálja 2018. évi akciónk, melynek keretén belül a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat által kiadott lapok – az Élet és Tudomány, a Természet Világa és a Valóság – együtt kedvezményesen fizethetők elő. Célunk, hogy Előfizetőink minél kisebb ráfordítással jussanak hozzá a tudomány legújabb eredményeihez, több lap együttes előfizetése csökkenti az Önök eddigi költségeit.

A következő előfizetői csomagokat ajánljuk:

Élet és Tudomány, Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 32 640 Ft helyett 22 800 Ft
Fél évre: 16 860 Ft helyett 12 120 Ft

Élet és Tudomány és Természet Világa együttes előfizetés:

Egy évre: 24 240 Ft helyett 18 000 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9660 Ft

Élet és Tudomány és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 24 600 Ft helyett 18 240 Ft
Fél évre: 12 660 Ft helyett 9840 Ft

Természet Világa és Valóság együttes előfizetés:

Egy évre: 16 440 Ft helyett 10 920 Ft
Fél évre: 8400 Ft helyett 5760 Ft

Akciónk a 2018. évre szóló, egyéves és féléves előfizetésekre érvényes!

A TIT-lapok előfizethetők a Magyar Posta Zrt.-nél:

- személyesen a postahelyeken és a kézbesítőnél
 - telefonon: +36-1-767-8262
- e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu
 - interneten: eshop.posta.hu
- levélben: MP Zrt., 1900 Budapest

A 2015. évi és az azelőtti lapszámaink kedvezményesen, 500 forintos áron vásárolhatók meg a szerkesztőségben.